

Från rasbiologi till ärftlighetskräck. Nils von Hofsten, nätverket och steriliseringsverksamheten

Maria Björkman

Postdoc på Tema teknik och social förändring, Temainstitutionen, Linköpings universitet, 581 83 Linköping. E-post: maria.bjorkman@liu.se.

Björkman disputerade i september 2011 på den vetenskapshistoriska avhandlingen *Den anfrätta stammen. Nils von Hofsten, eugeniken och steriliseringarna 1909-1963*. För närvarande studerar hon biomedicinskt laboratoriarbete med fokus på laboratorieassistenters historiskt osynliggjorda arbete.

Artikeln behandlar zoologen Nils von Hofsten (1881-1967) med fokus på hans eugeniska verksamhet i Sverige under första halvan av 1900-talet. Denna verksamhet inbegrep ett betydande inflytande över eugeniska frågor på flera olika nivåer, som till exempel akademisk undervisning i ärftlighetslära med rasbiologisk tillämpning, lobbyverksamhet för ett rasbiologiskt forskningsinstitut samt en steriliseringslag, parlamentariska uppdrag i befolkningskommissionen samt långvarig myndighetsutövning i samband med tillämpningen av steriliseringslagen. Den handlar också om en oväntad konsekvens av den rasbiologiska informationsspridningen: ärftlighetskräcken. Nils von Hofsten tillhörde ett tidigt rasbiologiskt nätverk, och artikeln betonar nätverkets roll för eugenikens lansering och etablering i Sverige, och för von Hofstens egen eugeniska karriär.

This article deals with the Swedish zoologist Nils von Hofsten (1881-1967) and his eugenic activities during the first half of the 1900s. These included significant influence on eugenic issues at multiple levels, such as teaching of early genetics, lobbying for a eugenic research institute and a sterilization law, parliamentary influence, and authority through a position as a hereditary expert in the state board of medicine. It also deals with an unexpected consequence of the eugenic propaganda: fear of heredity. This caused individuals to apply for eugenic abortion or sterilization out of fear for their own heredity. von Hofsten belonged to a social network that was essential to the establishing of eugenics in Sweden, as well as to his own career.

I mitten av 1940-talet stod Nils von Hofstens (1881-1967) karriär på sin höjdpunkt. Han var professor i zoologi och rektor vid Uppsala universitet, och var välkänd och uppskattad för sitt

offentliga antinazistiska engagemang. Han var samtidigt en ledande kraft i Medicinalstyrelsen när det gällde tillämpningen av steriliseringslagen, som han själv varit aktiv i att både föresprå-

ka och att effektivisera. I universitetskretsar diskuterades hans namn i samband med att efterträdaren till Hans Larsson i Svenska Akademien skulle väljas. Många kunde tänka sig von Hofsten som akademiledamot, eftersom han både företrädde modern naturvetenskap samtidigt som han hade en bred humanistisk utbildningsprofil.

von Hofsten hade dock vid denna tid börjat uppmärksamma ett önskat fenomen i Medicinalstyrelsen. I sin roll som vetenskapligt råd, och därmed delaktig i tillämpningen av steriliseringslagen kunde han notera att enskilda individer eller par, ofta sådana som ansågs vara både ”rejäl” och ”dugliga”, inkom med ansökningar om abort, sterilisering eller båda ingreppen, för att de var vettskrämda för att sätta barn till världen. Orsaken till deras starka oro var en övertygelse om att de skulle överföra ärftliga sjukdomar, egna eller sådana som förekom i släkten, till väntade barn. von Hofsten benämnde fenomenet för ”ärftlighetskräck”. När han utförde genetiska riskberäkningar fann han att deras rädsla för det mesta var helt ogrundad, och att de skräckslagna inte löpte större risk än andra att sätta sjuka barn till världen. Trots detta såg von Hofsten och de andra ämbetsmännen i nämnden sig ibland tvungna att tillstyrka både aborter och steriliseringar i dessa fall, när oron var så allvarlig att individen blivit sjuk av den.

Ett sådant fall rörde en kvinna med psoriasis, som 1948 ansökte om sterilisering. Av det utlåtande von Hofsten skrev i fallet, framgår att kvinnan hela tiden kontrollerade sina barn för att se

om de fått hudutslag, och att hon var i dåligt psykiskt skick på grund av att hon oroade sig så mycket. I sina beräkningar fann von Hofsten att kvinnans barn löpte 12 procents risk att drabbas av psoriasis, en risk som han själv bedömde som ringa. Trots detta såg han sig tvungen att tillstyrka en sterilisering, för att kvinnan med hjälp av den skulle kunna komma i bättre psykisk balans och börja hoppas på det ”bästa för sina barn”. (1)

Bild 1. Nils von Hofsten, fotografi från 1926.

Hur kom det sig då att ett fenomen som ärftlighetskräck kunnat uppstå? För att förstå några tänkbara bakomliggande orsaker, måste vi förflytta oss till 1900-talets första decennier och till eugeniken som då både lanserades och etablerades i Sverige. Eugeniken var den tillämpade delen av den nya vetenskap som växte fram vid denna tid, ärftlighetsläran (senare genetik). Den grundades i återupptäckten av de mendelska ärftlighetslagarna, som ansågs ha en enorm potential, både när det gällde att förstå den mänskliga ärftligheten, och att kunna ingripa förebyggande och botande i densamma.

Samhällshot kring 1900

Eugeniken, läran om att kunna förbättra människan på biologisk väg, var ingen ny idé vid sekelskiftet 1900. Redan Platon hade i Staten förordat en rationell människoavel, med målet att åstadkomma dugliga styrande till idealsamhället. Vad som var nytt med den eugeniska rörelsen i modern tid var dock att den framställdes som en lösning på en hel rad allvarliga samhällsproblem, och att konsekvensen av att inte följa ett eugeniskt handlingsätt samtidigt framställdes som en regelrätt katastrof för hela västvärlden. Samhällsproblemen var flera, men kan sammanfattas i degeneration, ojämn nativitet i olika befolkningsgrupper, skadliga miljöinflytanden i spåren av industrialisering och urbanisering samt en allmänt försämrad moral.

Degenerationen definierades som biologisk urartning i befolkningen och kunde bland annat urskiljas i en nedsatt motståndskraft mot sjukdomar som t.ex. tuberkulos och veneriska sjukdomar, ökade frekvenser av sinnessjukdom och sinnesslöhet, samt en stegrad egoism. Degenerationen, ansåg man, kunde uppstå där raser med stora olikheter blandats alltför snabbt genom till exempel invandring. Den kunde också uppstå genom olämpliga giftermål, till exempel släktingen i geografiska isolat.

Problemet med den ojämna nativiteten i befolkningen grundade sig i en tro på att det i de lägre samhällsskikten fanns en större andel degenererade än i elit-skikten. De av sämre genetiskt material sjönk nedåt, medan de av gott genetiskt material hade de nödvändiga bio-

logiska förutsättningarna för att klättra uppåt i hierarkierna. De kunde därmed nå ledande poster i samhället och makt och inflytande som följde med dessa positioner. Med denna förklaringsmodell blev det problematiskt att elitskiktens nativitet var så låg jämfört med de lägre skiktens. De dugliga från de lägre skikten klättrade också uppåt, och följde sedan elitens mönster i fråga om att skaffa få barn. Kvar, med en ohämnad fortplantning, blev de odugliga i de lägre befolkningsskikten, samt dessutom de ”högradigt” undermåliga, som uppgavs utgöra omkring fem procent av befolkningen, och bestod av till exempel sinnessjuka, idioter och alkoholister.

Dessa problem fick dessutom ytterligare dimensioner av tillstötande dåliga miljöförhållanden. I de nyligen industrialiserade städerna, mötte åtskilliga individer sin undergång på grund av dåliga arbetsvillkor inom industrin, osunda bostäder, otillräckliga sanitära förhållanden och knappa ekonomiska omständigheter. Industrigifter, som bly, och andra gifter, som alkohol, misstänktes dessutom kunna ge permanenta skador på arvsmassan. Kunde inte dessa biologiska och miljömässiga problem lösas snarast, uppgavs katastrofen stå vid dörren. Mäktiga civilisationer hade gått sin undergång till mötes av biologiska skäl tidigare, och nu stod västvärlden och moderna ”kulturturnationer” på tur, om inget radikalt gjordes. (2)

Den löftesrika eugeniken

Eugeniken framhölls som ett mångfacetterat svar på samtliga ovan nämnda

samhällsproblem. När det gällde degenenerationen framhölls eugenikens framtida möjligheter att med hjälp av mendelismen kunna förklara hur allt fler defekter ärvdes. Forskningsresultat om ärftlighet skulle sedan kunna användas i förebyggande syfte. Förutom forskning framhölls en rad praktiska åtgärder, ofta sammanfattade i ”positiv” och ”negativ” eugenik. Till den positiva eugeniken hörde förslag om positiv särbeskattning för biologiskt högre stående, till exempel statstjänstemän, från och med att de fått sitt fjärde barn. Samtidigt föreslogs att högre stående individer som underlät att fortplanta sig skulle beläggas med straffskatt. På det sättet hoppades man kunna vända den ojämna nativiteten i befolkningen. En del förespråkade dessutom en egnahemsrörelse på landsbygden, för att bryta stadsmiljöernas negativa inflytande.

Till den negativa eugeniken hörde främst två åtgärder som förespråkades: internering eller sterilisering. Att internera undermåliga män på livstid och undermåliga kvinnor under hela den fertila perioden ansågs som en lösning, att sterilisera de undermåliga förespråkades ofta som en mer human och effektiv metod. Med hjälp av både positiv och negativ eugenik, samt dessutom med en omfattande upplysningsverksamhet om ärftlighetsfrågor trodde man sig kunna avvärja undergångshotet för både Sverige och andra kulturnationer. (3)

Ett rasbiologiskt nätverk

Bland dem som arbetade för att som en lösning på ovanstående samhälls-

problem lansera eugeniken i Sverige fanns ett nätverk av rasbiologiskt intresserade där Nils von Hofsten ingick: åtskilliga medicinare, anatomer, zoologer och botaniker, men även statsvetare, jurister, journalister och politiker. Nätverket grundade sig i gamla vänskapskontakter från slutet av 1800-talet, som åren 1909 och 1910 manifesterades i två sällskap: Svenska sällskapet för rashygien i Stockholm och Mendelska sällskapet i Lund. Dessa båda sällskap, med sina rashygieniska respektive mendelistiska intressen, utgjorde en bas för det tidiga rasbiologiska lanseringsarbetet i Sverige. Tongivande personer var i sällskapet för rashygien psykiatridocenten Olof Kinberg (direktör för Stockholms stads sinnessjukhus samt docent på Karolinska Institutet), anatomiprofessor Vilhelm Hultkrantz (Uppsala universitet), läkaren och nykterhetspolitikern Ivan Bratt (Stockholm) och medicinaren Herman Lundborg (Uppsala universitet). Kärntruppen i Mendelska sällskapet utgjordes av Herman Nilsson-Ehle (professor i ärftlighetslära från 1918), samt botanikerna Heribert Nilsson och Birger Kajanus, samt den populärbiologiske skribenten Robert Larsson. Andra inflytelserika personer i nätverket var Nils von Hofsten, psykiatrikern Alfred Petrén samt rektorn för Karolinska Institutet, Frithiof Lennmalm. (4)

De två huvudmålen för det rasbiologiska arbetet, som förespråkades av nätverksmedlemmar, var att dels åstadkomma ett rasbiologiskt forskningsinstitut, dels att få till stånd en steriliseringslag.

Lobbykampanjer

Medlemmar av nätverket bedrev vad som idag kan beskrivas som regelrätta lobbykampanjer för att nå de båda huvudmålen: ett forskningsinstitut och en steriliseringslag. von Hofsten blev en användbar person för nätverket. Han introducerade den nya ärftlighetsläran på Uppsala universitet 1916, och skrev vad som blev den första läroboken i ämnet på svenska 1919 (5). Han gav även ut en lärobok i två band år 1927 och 1931 (6). Han debatterade flitigt i dagspress och pläderade för eugeniska reformer, samt var en frekvent föreläsare i populärvetenskapliga sammanhang.

En kampanj inriktades på att få stöd för den eugeniska saken hos både ”stora” och ”rika”, som Vilhelm Hultkrantz uttryckte det i brev till Herman Lundborg i februari 1918 (7). Här utnyttjade nätverket sina positioner och sina kontakter med det omgivande samhället för att söka konsolidera stöd: politiker, kulturpersonligheter, kyrkliga företrädare, medlemmar av kungahuset samt ekonomiska mecenater uppvaktades, med gynnsamt resultat.

Men för att nå de breda folklagen och väcka en positiv opinion räckte det inte med att attrahera de ledande skikten, ett brett publikt stöd behövdes också. Detta ombesörjdes både genom en populärvetenskaplig skriftserie om eugeniska frågor, i Sällskapet för rashygien regi, som spreds i billighetsupplaga till bland annat skolor och folkbibliotek. (8) Skriftserien skrevs av nätverksmedlemmar själva, och nätverksmedlemmarna såg också till att alltid recensera

varandras verk i serien, på ett positivt sätt, vilket fungerade som ytterligare ett stärkande av nätverkets resurser.

En annan lobbykampanj var den ”Svenska Folktypsutställningen”, som turnerade i fem städer under 1919 och fick var tredje stockholmare och fyrtio procent av uppsalaborna att strömma till. Utställningen presenterade ärftlighetsfrågor på ett ”vetenskapligt” sätt, genom att presentera ett rikt informationsmaterial genom bilder, statistik, målningar och porträttbyster. Utställningens syfte var att engagera individer för det rasbiologiska projektet, bland annat genom att inpränta farorna med att föra ett sjukt arv vidare till kommande generationer, och att erbjuda statistiskt material kring de olika folktyperna i Sverige, som samer, finnar, zigenare och valloner. Vissa av utställningens rum belyste det ”goda” biologiska arvet med bildserier av framstående familjer, till exempel vetenskapsmän och kollegor till personer i nätverket. Andra bildserier belyste undermåliga arv, bland annat genom traditionella förbrytarbilder. Ett interaktivt moment i utställningen bestod i att enskilda individer uppmanades att göra ett eget släktträd för att lättare kunna rannsaka sitt eget arv i relation till de rasbiologiska frågeställningarna.

Hotbilderna gentemot befolkningen löpte som en röd tråd i lobbyverksamheten, och betonade samhällets, men även individens plikt att granska sig själv och sina egna ärftliga defekter och ta ansvar för att inga sådana fördes vidare till efterkommande generationer. (9)

Rasbiologiskt institut och steriliseringslagar

Nätverkets lobbykampanjer nådde inledningsvis goda resultat. 1922 invigdes det Rasbiologiska institutet, där flera av de aktiva nätverksmedlemmarna, däribland Nils von Hofsten, tog plats i styrelsen. Lobbyarbetet för en steriliseringslag fortsatte, med bland andra von Hofsten som ivrig förespråkare. Arbetet med en steriliseringslag nådde resultat först 1935, då den första, och enligt många nätverksmedlemmar alltför begränsade, steriliseringslagen började gälla. Nätverket hade lobbats för att man i samband med en steriliseringslag skulle låta tillämpningen delvis skötas av en ärftlighetsbiologisk expert, vilket också blev fallet. Nils von Hofsten blev utnämnd till vetenskapligt råd i ärftlighetsfrågor i Medicinalstyrelsen samma år, och fick som sådant agera rådgivare i frågor som rörde eugeniska steriliseringar och aborter. Han fick också en plats i 1935 års Befolkningskommission med uppdrag att se över steriliseringsfrågan, och reviderade steriliseringslagen, så att den kunde omfatta fler kategorier av individer lämpliga för sterilisering, och inte bara de rättsinkapabla, som lagen tidigare i första hand berört. (10)

Om Nils von Hofstens inflytande tidigare skett utifrån en position i nätverket som grundade sig på hans akademiska kompetens inom den nya ärftlighetsvetenskapen och på hans kompetens som lobbyist, tillkom nu en viktig position för nätverket: den som ämbetsman i medicinalstyrelsen. von Hofsten fick därmed en nyckelroll i

hur tillämpning och praxis utvecklade sig när det gällde steriliseringspraktiken. Som vetenskapligt råd var hans roll främst rådgivande, men hans rekommendationer följdes för det allra mesta. I och med von Hofsten och befolkningskommissionens revidering av steriliseringslagen som blev klar 1941, skapades flera möjligheter att genomdriva en ”steriliseringsoffensiv”. Eugeniska steriliseringar kunde nu inte bara utföras på sinnessjuka eller sinnesslöa, utan även på personer med svårt lyte eller svår sjukdom, till exempel dövstumhet eller ärftlig blindhet. Den sociala indikationen vidgades också. För att uttryckligen öka steriliseringarna av de sinnesslöa så försågs den nya lagen med en skyldighetsklausul.

De läkare som hade rättighet att ansöka om steriliseringar för patienter, hade också skyldighet att se till att en steriliseringsutredning genomfördes och att en ansökan skickades in närhelst de fick kännedom om individer som skulle kunna omfattas av lagen. Dessa förändringar bidrog till att kraftigt öka antalet steriliseringar, främst av de sinnesslöa. (11)

Även om man i befolkningskommissionen övervägt att införa tvångsbestämmelser i 1941 års steriliseringslag, följde man även denna gång svensk rättsuppfattning, som innebar att alla steriliseringar skulle vara frivilliga. Med detta menades att de inte fick utföras med hjälp av fysiskt tvång. Övertalning ansågs dock inte som tvång, och inte heller att vägra utskrivning om en person intagen på anstalt motsatte sig ingreppet. von Hofsten förespråkade

även andra ”indirekta metoder att utöva påtryckning” (12), till exempel uppmanade han läkare och andra att skicka in en ansökan även för personer som motsatte sig ingreppet. När ett beslut väl fattas av medicinalstyrelsen, var erfarenheten den, att personen nästan alltid gick med på ingreppet. Han pekade också på de möjligheter som barnavårdsstyrelser och fattigvårdsnämnder hade att systematiskt söka upp individer lämpliga för sterilisering (13). von Hofsten publicerade också kontinuerligt beräkningar på befolkningsnyttan av steriliseringar av sinnesslöa. Även om han med åren skruvade ned sina förväntningar på effekten av steriliseringarna, så fortsatte han ända fram till 1963 att framhålla befolkningsnyttan av steriliseringar, uttalanden som från slutet av 1920-talet motsades av bland andra läkaren och statistikern Gunnar Dahlberg. (14)

År Steriliseringar/år Tid (generationer) Minskning i befolkningen

1941 Tillräcklig 2	1-0,7 procent
1941 Tillräcklig 5	1-0,5 procent
1944 (oreal.) Alla sinnesslöa	2 19 000 individer
1944 (real.) Tillräcklig 2-3	1-0,9 procent
1944 500-600	2 1-0,7 procent
1949 Tillräcklig	God
1950 Tillräcklig 2-3	Ge resultat
1956 Tillräcklig Några	Viss minskning
1960 25 procent av de ssl	4 1-0,83 procent

Figur 1. Nils von Hofstens beräkningar av effekten av steriliseringar av sinnesslöa (ssl)

von Hofstens tillämpning av lagen röjer också en flexibel praxis, vilket kan noteras i en del av de uttalanden som von Hofsten gjorde i samband med eugeniska utredningar av särskilt

komplicerade fall av eugeniska abort- och steriliseringsansökningar. I flera fall, då det handlade om kvinnor som uppvisade vad man kan kalla ett problematiskt moderskap, tøjde von Hofsten lagen till det yttersta för att få till antingen abort, sterilisering eller båda ingreppen med eugenisk indikation. Enligt abortlagen, som var synkroniserad med steriliseringslagen, skulle nämligen en eugenisk abort alltid utföras med sterilisering som villkor. I ett fall från 1943 hade en ogift kvinna ansökt om både abort och sterilisering av eugeniska skäl (på grund av pseudobulbärparalys). Läkaren skrev att kvinnan hade gjort ett ”debilt intryck” samt att hon var ”påtagligt organiskt mindervärdig”. Intelligenstestningen uppvisade dock vuxen ålder, varför det inte förelåg tillräckliga skäl för en eugenisk abort. Men von Hofsten bedömde ändå att kvinnans undermålighet ”knappast [kunde] antagas vara helt exogent betingad”, eftersom det fanns dokumenterat att hon mest talade om ”sprit, karlar och luminal” (ett epilepsiläkemedel). Han antog med utgångspunkt av detta en ”viss ärftlig belastning” hos kvinnan. Dessutom verkade maken också undermålig, och det faktum att han och hustrun var kusiner ökade argumenten för en abort. I kombination med medicinska skäl som också kunde tala för en abort, trots att läkaren inte åberopat några sådana, tillstyrkte von Hofsten en eugenisk abort, med sterilisering som villkor. (15) I fallen där individer sökte ingrepp på grund av ärftlighetskräck blev bedömningen däremot en annan. Dessa kvinnor och män bedömdes ju ofta som både ”rejäla” och ”dugliga”, och

därmed högst lämpade för föräldraskap ur tidens eugeniska perspektiv. Att individer ur en sådan kategori började söka aborter och steriliseringar, och att de också kunde bli så drabbade att ingrepp blev nödvändiga, var minst sagt bekymmersamt. von Hofsten kommenterade 1963 i en tillbakablick på steriliseringsverksamheten att han med tiden börjat betrakta det som en av sina viktigaste uppgifter i medicinalstyrelsen, att ”trösta och lugna” individer som drabbats av ärftlighetsskräck. Detta gjorde han bland annat genom att författa utlåtanden. En standardformulering var: ”när fru X få veta att hon icke behöva hysa någon oro för det väntade barnet bör hon kunna motse dess födelse med lugn”.

En man som 1950 sökte sterilisering på grund av sin starka oro för sin epilepsi som med största sannolikhet var ärftlig sökte von Hofsten trösta med beräkningen om att vart och ett av mannens framtida barn i snitt hade 20 gånger större chans att bli friskt än att ärva hans epilepsi. von Hofsten tillade:

”Jag skulle vilja tillägga att herr X icke har någon anledning att känna sig på något sätt mindervärdig på grund av ärftlig belastning.” (16)

I ett fall från 1952, där en kvinna väntade sitt tredje barn och sökte abort försökte von Hofsten påverka henne till att föda barnet, även om han medgav att en abort kunde motiveras av hennes oro. Kvinnans förstfödda barn var normalt, det andra hade ”idioti”. Inför det tredje barnets födelse var hon mycket orolig för att även detta skulle vara ska-

dat. von Hofsten utförde en riskberäkning och konstaterade att idiotin sannolikt inte var ärftlig. Han skrev:

”När man har varit så illa ute som hon har varit genom att efter ett friskt barn ha fått ett djupt abnormt barn, skulle det utan tvivel vara en uppmuntran och en psykisk hjälp att få ännu ett friskt barn”. (17)

I de flesta fallen av ärftlighetsskräck avrådde alltså von Hofsten från både aborter och steriliseringar, och försäkrade de sökande om att det hela säkert skulle gå bra. År 1963 konstaterade han att han avstyrat steriliseringar på grund av ärftlighetsskräck i åtminstone 64 fall. Klart är dock att både steriliseringar och aborter också beviljades på grund av individers ärftlighetsskräck, men hur många är inte känt. (18)

Ärftlighetsskräcken är ett av den svenska eugenikens märkligaste fenomen eftersom den så klart och tydligt stred mot nätverkets ursprungliga intention: att beröva undermåliga individer fruktbarheten, men att samtidigt uppmuntra ”rätt” sorts individer att fortplanta sig. Den visar att det rasbiologiska nätverkets (och andras) framhårdande i att sprida eugeniska hotbilder så småningom gav resultat, inte enbart i att många tusen individer steriliserades, utan också genom att enskilda ”övertolkade” riskerna som framhölls och internaliserade dessa i sin egen person. (19)

Referenser

- (1) Riksarkivet, Medicinalstyrelsen, Socialpsykiatriska nämnden, Protokoll för 19 maj 1948, bilaga 1, volym A:1
- (2) Se t.ex. Lundborg, Herman, *Degenerationsfaran och riktlinjer för dess förebyggande*. Stockholm: Norstedts, 1922; Kajanus, Birger, *Elementär ärftlighetslära*. Stockholm: Norstedts, 1917; Larsson, Robert, *Arv och prägel*. Stockholm: Bonnier, 1917; Vilhelm Hultkrantz, *Om rashygien. Dess förutsättningar, mål och medel*. Uppsala: Lindblads förlag, 1919.
- (3) Ibid.
- (4) Arkivmaterial från Svenska sällskapet för rashygien finns bevarat på Riksarkivet, Svenska sällskapet för rashygien arkiv, vol. F1:1. Arkivmaterial från Mendelska sällskapet finns digitaliserat och tillgängligt via Internet: www.mendelskasallskapet.nu. Jag har även studerat pressklipp från Sigtunastiftelsens pressarkiv samt Arkivcentrum Syd.
- (5) von Hofsten, Nils, *Ärftlighetslära. Föreläsningar vid Uppsala universitet 1916-1917*. Stockholm: Norstedts, 1919.
- (6) von Hofsten, Nils, *Ärftlighetslärans grunder. Del I*. Stockholm: Medicinskt folkbibliotek, 1927; *Ärftlighetslärans grunder. Del II. Människan*. Stockholm: Medicinskt folkbibliotek, 1931.
- (7) Brev från Vilhelm Hultkrantz till Herman Lundborg 14 och 21 februari 1918, Herman Lundborgs personarkiv, UUB.
- (8) Hultkrantz, J. Vilhelm, *Om rashygien: dess förutsättningar, mål och medel*, Stockholm, 1919; Hofsten, Nils von, *Modern ärftlighetslära*, Stockholm: P. A. Norstedt & söners förlag, 1920; Lund, David, *Ungdomsbröttslighet och vanart i Sverige: deras orsaker och bekämpande*, Lund: Gleerup, 1921; Broman, Ivar, *Om befruktningen samt om fruktsamhet och sterilitet från rassympunkt*, Lund: Gleerup, 1921; Lundborg, Herman, *Degenerationsfaran och riktlinjer för dess förebyggande.*, Stockholm, 1922; Essen-Möller, Elis, *Sterilisationsfrågan: några social-medicinska och etiska synpunkter*, Stockholm, 1922; Nilsson, Martin P., *Rasblandningarnas omfång och betydelse i det romerska kejsarriket*, Stockholm: Norstedts, 1923
- (9) ”Den svenska folktypsutställningen”, Idun, 16 mars 1919. Se även Broberg, Gunnar, *Statlig rasforskning. En historik över Rasbiologiska institutet*. Lund: Uggla, 2002
- (10) SOU 1936:46, *Betänkande angående sterilisering*; SOU 1938:57, *Slutbetänkande av givet av befolkningskommissionen*
- (11) Riksarkivet, Justitiedepartementets arkiv, revidering av 1934 års steriliseringslag, konseljakt 9, februari 1934, prop. 103, nr 75.
- (12) Nils von Hofsten, ”Steriliseringsärendenas behandling enligt den nya steriliseringslagen”, *Svenska Läkartidningen* (vol. 39, 1942), s. 1287-1297.
- (13) Bihang till riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm 1943, nionde samlingen, första avdelningen, s. 19-22, Bilaga B
- (14) Se t.ex. Gunnar Dahlbergs recension av Nils von Hofstens *Ärftlighetslärans grunder i Stockholms Dagblad* (trol), 9 juni 1927.
- (15) Riksarkivet, Medicinalstyrelsen arkiv, Rättspsykiatriska nämndens protokoll för 1 mars 1943, bilaga 1, vol. A1:14.
- (16) Riksarkivet, Socialstyrelsen arkiv, Medicinalstyrelsen, Socialpsykiatriska nämndens protokoll, 21 juni 1950, vol. A:2
- (17) Riksarkivet, Socialstyrelsen arkiv, Medicinalstyrelsen, Socialpsykiatriska nämndens protokoll, 6 februari 1952, bilaga 2, volym A:3.
- (18) Nils von Hofsten, *Steriliseringar i Sverige 1941-1953*, Socialmedicinsk tidskrifts skriftserie 28, Stockholm, 1963.
- (19) Den teoretiska tolkningsram jag använt, som behandlar enskilda individers internalisering av ovanifrån påbudna hälsomål och liknande, är biopolitik. Se t.ex. Rabinow, Paul & Rose, Nikolas, ”Biopower Today”, *BioSocieties* vol. 1, 2006, nr. 2.